

vükben többször is (először az előszóban, 11.) hangsúlyoznak, az az, hogy „a hagyományos, iskolai nyelvtanok” hiányosságait, az iskolai nyelvoktatás furcsaságait próbálják kritizálni, tulajdonképpen a mai tananyaggal akarnak rivalizálni.

A modern szemléletmód mellett az elődöket sem tagadják meg, például Kálmán idézi Simonyi Zsigmondot a helyesírásról (177–178.) és a nyelvművelésről (180–181.) szólva. Ugyancsak Kálmán – némi átértelmezéssel – Gombocz Zoltán terminológiáját veszi át, amikor a metaforát hasonlóságon alapuló jelentésátvitelnek (38., Nádasdy névátvitelnek, 238.) és a metonímiát érintkezésen alapuló névátvitelnek (39.) nevezi.

Végezetül arról, hogy mindkét szerző gondoskodott róla, hogy kötetük ne legyen hibátlan. Hogy csak fonológiai példákat említsek, Nádasdy azt állította, hogy „a cigány nyelv [...] nem használja ki a rövid és hosszú magánhangzók különbségét” (132.), pedig – legalábbis a magyarországi és környékbeli cigány nyelvjárásokban – megvan a rövid és hosszú opozíció a magánhangzóknál. Ugyancsak tévedés az, amit Kálmán állít: „A legismertebb tonális nyelvek a kínai, a szuahéli, a japán, a vietnami, a svéd, a szerbhorvát” (139.). Nos, a szuahéli – a bantu nyelvek többségével ellentétben – egyáltalán nem tonális nyelv, s illő lett volna élesebben elkülöníteni a kínai és vietnami szótaghanglejtését a japán, a svéd és a szerbhorvát szóhanglejtésétől, azaz dallamhangsúlyától.

Irodalom

- Gombocz Zoltán: JELENTÉSTAN ÉS NYELVTÖRTÉNET. VÁLOGATOTT TANULMÁNYOK. Szerk. Kicsi Sándor András. Akadémiai, 1997.
- Kálmán C. György, Kálmán László, Nádasdy Ádám & Prószéky Gábor: A MAGYAR SEGÉDIGÉK RENDSZERE. Általános Nyelvészeti Tanulmányok 17, 1989. 49–103.
- Kálmán László & Nádasdy Ádám: A HANGSÚLY. In: Kiefer Ferenc, szerk.: STRUKTURÁLIS MAGYAR NYELVTAN. 2. kötet. Fonológia. Akadémiai, 1994. 393–467.
- Szilágyi N. Sándor: HOGYAN TEREMTSÜNK VILÁGOT? Kolozsvár, Erdélyi Könyvtanács, 1996.

Kicsi Sándor András

RÉVÉSZ SÁNDOR: EGYETLEN ÉLET. GIMES MIKLÓS TÖRTÉNETE

1956-os Intézet és Sík Kiadó, 1999.

493 oldal, 1900 Ft

A hazai történetírás képviselői az elmúlt tíz évet megelőzően még csak legyintettek azokra a nyugati teóriákra, amelyek a XX. század második felében a történetírást – a minduntalan újraeledő vitában – távolították a tudománytól és közelítették az irodalomhoz, azaz a fikcióhoz. Nem mintha történészeink még mindig biztosan hittek volna a egyértelműen leírható/megragadható objektív történeti valóságban, de hogy annak törvényszerűségei a fikcionalitás egyedi, zárt világán keresztül mutatkozzanak meg, azt mintha a maga lehetőségeire nézve mégiscsak kevesellte volna a szakma. A pluralizmus azonban ezt a területet sem kerülte el, és az utóbbi évtizedben a korábbi klasszikus akadémiai (stílusú) történetírás mellé felsorakoztak azok a művek, amelyek a történettudományt kívülről, más nézőpontból, új vagy újrafelfedezett módszerekkel közelítik meg, s ezáltal arra készítetnek, hogy hazai keretek között is újragondoljuk a történetírás funkcióját és lehetőségeit. Ezek közé a műfajok közé tartozik a feléledő történeti-politikai életrajz is, amelynek jó néhány komoly darabja jelent meg az utóbbi néhány évben, részben éppen Révész Sándor munkájaként.

A korábban újságíróként ismert szerző a tömegtájékoztató rutinjában megedződve olyan íráskészségre tett szert, amelyért – nyugodtan mondhatjuk – okkal irigylik azok, akiknek pályája mindjárt azzal kezdődött, hogy tudományos körmondatokba kellett bonyolódniuk, s némi túlzással mondhatjuk: azóta is meg kell küzdeniük majd' minden értelmes mondatért. Révész stílusa könnyed, de nem felületes, szövegei lendületesek, megjegyzései legtöbbször szellemesek, időnként ironikusak. Ez utóbbi a történeti-politikai biográfia keretei között nem biztos, hogy mindenkinek minden esetben tetszik; nekem igen.

Az esszéyszerű stílus könnyedsége szerencsére nem a kellő történeti ismereteket hivatott pótolni, a szerző ugyanis birtokában van a tár-

gya leírásához szükséges és elérhető információk legtöbbször. Kutatásai bőséges köz- és magánlevéltári anyagot tárnak fel, s nagy mennyiségben használja fel az 1956-os Intézet Oral History Archívumában található visszamemlékezéseket, illetve a maga által készített interjúkat. Az életrajz köztes/közvetítő műfaján keresztül így megvalósulni látszik a széles körben, nyelvi szempontból is hozzáférhető történetírás, anélkül, hogy az ismeretterjesztés leegyszerűsítő megközelítésmódjára kényszerítené magát. Ez pedig a XX. század végi tömeges fogyasztói-befogadó magatartás körülményei között nem alábecsülendő teljesítmény.

A szerző korábbi biográfiáihoz képest, amelyek Antall Józsefről, illetve Aczél Györgyről készültek, a Gimes Miklós életét bemutató könyv mintha valóban köztes műfajban íródott volna, és ebben rejlik legfőbb erénye, ugyanakkor zavarbaejtő elbeszélői nézőpontja is. Erénye a rendkívül árnyalt, összetett egyéniséget ábrázoló regényes pszichológiájú jellemrajz, amelyből nem mindennapi fejlődéstörténet bontakozik ki, széles látókörű történeti háttérrel. Ugyanakkor komoly fejtörést és kényelmetlenséget okoz – legalábbis a túlságosan magánvaló olvasónak – az a romantikus regényírói-elbeszélői pozíció, amely a könnyebb átélés és beleézés kedvéért folyvást „hősünknek” nevezi a történet főszereplőjét. Ami rendjén való egy valódi fikció esetében, de nehéz helyzetbe hozhatja a politikai-történeti biográfia olvasóját, akinek jelen esetben nemcsak az életrajzot keresztülszövő alapvető dilemmát – a radikális elkötelezettség és a radikális kritikai semlegesség/elfogulatlanság esélyeit – kell olvasóként átélnie, illetve átgondolnia, hanem mindjárt arra is kényszerül, hogy állást foglaljon ebben, a könyv által nem éppen nyitva hagyott kérdésben.

A regényesség „ötleme” feltehetően onnan származott, hogy Gimes Miklós a börtönben elítéltetése előtt azt tervezte: ha túléli a forradalmat követő megtorlást, nagyregényt ír a század két értelmiségi generációjáról, a polgári radikális szülőkről és forradalmi radikális gyermekeikről, a Galilei-kör alapításától az 1956-os forradalomig terjeszkedő majd' fél évszázadról. A regényhez az adalékokat szűkebb és tágabb értelemben vett családjának, a Gimes-Hajdú, illetve Kende családnak az élet-története szolgáltatta volna. Gimes Miklós a

börtönben úgy érezhette, hogy az előző, a reformnemzedék körében szerzett ifjúkori tapasztalataival, majd a kommunista rendszer alakításában való tevékeny részvételének tanulságaival és a forradalom katarzisének élmenyével az ötvenes évek második felében készen áll a generációs nagyregény megírására, mert birtokában van a tervezett mű világnézeti és morális mondandójának. Révész Sándor pedig mintha kivégzett újságíró társa tervét akarná megvalósítani: az általa megformált életrajzot mintegy keretbe fogja a megíratlanul maradt nagyregény megalkotásának szándéka.

S az eredeti szándék folytatásaként ez a biográfia nemcsak Gimes Miklós életéről szól, hanem annak az évszázadnak az első feléről is, amelyben az értelmiség jelentős része valóban hitt a tudomány társadalomépítő lehetőségeiben, a ráció jövőkonstruáló közvetlen alkalmazhatóságában, sőt a radikalizmus harmadik – már nem reform-, hanem forradalmi – nemzedéke nemcsak hitt, hanem próbára is tette az akaratosan alakítandó társadalom tervtűző képességét. A XX. század értelmiségi drámája talán éppen ez, a történelem sodrásában szükségszerűen felerősödő radikalizálódás volt, amely a tudományos megismeréstől a politikai aktivitás felé terelte a ráció híveit, s amelynek mértékbeli különbségei már a századelő polgári értelmiségi csoportjait is megosztották. Ez a megosztottság változtatta meg a harmadik évfolyam után az 1900-ban indult *Huszadik Század* néven megjelent folyóirat arculatát, s ez vezetett 1947-ben a Magyar Radikális Párt belső meghasonlásához is. Pedig a századelőn indult baloldali polgári radikális értelmiség radikalizmusbeli különbségei még mindig árnyalatnyinak látszanak az őt követő forradalmi radikális, ifjú kommunista nemzedék akcionizmusához képest. Mert a polgári radikális nemzedék számára a taktika még nem rendelte maga alá az etikát, a rendszer cselekvési szabadsága még elméletben sem volt totális, s nem iktatta ki a rendszert bíráló egyéni szabadságot és a civil kontrollt.

Az elméleti és cselekvésbeli radikalizálódás részben generációs váltás is volt, s ez eredményezhette a galileista, mindvégig elsősorban társadalomtudós apák és a már egyértelműen politikus fiúk konfliktusát. A háború után, 1947 tavaszán ennek a konfliktusnak volt látványos fordulata az a sajtótámadás, amelyben

Gimes Miklós már a proletárdiktatúra leendő vezető funkcionáriusaként az újraindult *Huszadik Századot* támadta. A vita érthetően az értelmiség elkötelezettségének kérdése körül bontakozott ki, vagyis akörül, hogy lehet-e semlegesnek maradni, s egyáltalán: lehet-e a semleges társadalomkritikai nézőpontot hitelesen értelmezni. Ez a kérdés Gimes Miklós élettörténetének kapcsán – kimondva is, kimondatlanul is – végigvonul Révész Sándor könyvének egész gondolatmenetén. S a szerző válasza a megközelítés módszere felől nézve mindenképpen ellentmondásos. Mert *fikcionálisan* az életrajzi ábrázolás nagyvonalú és szinte mindvégig nyitott marad. Ezáltal nem fosztja meg az olvasót a különböző értelmezések lehetőségének élményétől. Történetfilozófiai és morálfilozófiai kommentárjai ugyanakkor lezárni igyekeznek a szerzőtől eltérő értelmezések útjait. Ami a könyvben úgy jelenik meg, hogy a következetesen árnyalt jellemrajz és a hozzácsatolt értékelő elemzések nemegyszer divergálnak.

Révész Sándor hőse regényes alakként ellentmondásos jellem: igen művelt, nagy tudásvággyal rendelkező, erősen társadalomtudományi érdeklődésű, de kicsit kallódó, némi-képp céltalan, magánéletében romantikus és szenvedélyes, kedvesen link ember, aki hatalom előtti állapotában elfelejti visszaadni a kölcsönkért pénzt, hatalmi státusában pedig Révai jobbkézeként, főnökéhez hasonlóan, gorbombán kioktató, sokak számára félelmetes funkcionárius, aki saját használatra begyűjti a neki alárendelt szellemi munkások könyvespolcraíról a könyveket. Kommunista hite először 1952 végén, a Slansky-per idején rendült meg, mert ekkor vált világossá számára az áldozati ellenségkeresés konstruált *tematikussága* s az, hogy ennek következő témája minden biztonnal idehaza is a „*szidó burzsoá nacionalista összeesküvés*” lesz. 1957 áprilisában egyik kihallgatásakor nézeteinek alakulásáról Gimes Miklós elmondta, hogy kételyei tovább erősödtek a moszkvai orvosper lelepleződése és a Berija-ügy nyomán, s hogy megvilágosodásában a XX. kongresszusnak természetesen ugyanolyan fontos szerepe volt, mint ahogyan sok más kortársának világnézeti átalakulásában is. Ezen túlmenően azonban Gimes Miklósnak olyan civil élményei is lehettek, amelyek ebben az időben nem voltak mindenki számára adottak. A *Szabad Nép* tudósítójaként

1954-ben a négy nagyhatalom külügyminisztereinek konferenciáján Genfben járt, s erről az újáról azzal a tapasztalattal tért vissza, hogy Nyugaton az életszínvonal lényegesen jobb, mint ahogyan az itthoni leírásokból kitűnik. De Gimes számára még ennél is feltűnőbb volt az, hogy a proletárdiktatúra elméletben és gyakorlatban is elhanyagolja, lebecsüli, sőt semmibe veszi a politikai szabadságot.

Gimes Miklós 1953 előtti és 1953 utáni életútját a szerző igyekszik koherens jellemrajzban összefogni, s ennek fő vonása éppen a szabadságvágyó hős alakja, aki a diktatúra éveinek bűnei után saját jellemének egyenes folyamányaként az abszolút szabadságért küzd. Ennek értelmében ő az, aki a kor viszonyaihoz és lázadó kortársaihoz képest is a legkövetkezetesebben, a legradikálisabban gondolta végig a sztálinista rendszer kritikáját, s a polgári demokratikus viszonyok követelésében is a legmesszebbre jutott. Számomra meggyőző ennek a gondosan felépített, kellőképpen árnyalt jellemrajznak az ellentmondásokkal teli egységessége. Az ebből levonható következtetésem azonban eltérne a szerző által elmondottaktól: szerintem ugyanis Gimes nem volt mindig is latens polgári demokrata – némi életútbeli kitérével –, hanem inkább konzekvensen anarchista; de legalábbis állandó nonkonformista jellemvonásokat mutat. S ettől még nem kevésbé érdekes személyiség. Erre az anarchistahajlamra utal az a – közvetlenül a háború után készült – önjellemzése is, amelyben azt fejtegeti, hogy őt nem az osztályhelyzete és nem is a tiszta értelmi meggyőződése tette kommunisztává, hanem az alkalmazkodókészség hiánya: „[...] *forradalmi beállítottságom érzelmi eredetű, s hogy a forradalom még ma is bizonyos mértékben öncélnak látszik előttem*”. (65.) Hasonlóan anarchista, nonkonformista magatartásra utalnak a Nagy Imrével és mérsékeltbb követőivel folytatott vitái is, amelyekben Gimes mindig az akciók, a nyílt szervezkedés irányába akarta terelni a rendszer elleni lázadókat, ezért Nagy Imre veszélyesnek, nyilván túlságosan forrófejűnek tartotta. Gimes radikalizmusa, éles megfogalmazásai később is, 1956 novemberében, az illegális *Október 23* című lap szerkesztési elveinek megbeszélései kapcsán is feltűnést keltenek. Intranszignens nonkonformista jellemvonásait kortársai közül sokan tapasztalhatták, és érzékelték, illetve érzékeli az utókor is. Éppen ez a tulajdonsága

teszi alakját különössé, a korszak történelmi szereplői között ellentmondásosságában is rokonszenvesse.

Megítélésem szerint ezért nem szükséges Gimes Miklóst a polgári demokrácia latensen következetes hívének tekinteni ahhoz, hogy sorsához megértően közelítsünk. (Mint ahogyan nem szükségesek ugyane célból a néhol túlságosan szofisztikus vagy éppen a kívánt értelmezést túlbiztosító magyarázatok sem.) A „megértő realizmus” ugyanis, amelyről Révész Sándor követendő módszerként beszél, semmiképp sem jelentheti azt, hogy a történésznek bármely korszak bármely történelmi szereplőjével azonosulnia kellene. Sőt, a megértés és a történeti vagy akár a fikcionális-történeti empátia is *nem az azonosságért, hanem az okulásért* van. Révész Sándor könyve alapján Gimes Miklós élettörténetét ezért elfogadom sorsnak, tragikus sorsnak is, de Gimest nem fogadhatom el hősmennek. Még akkor sem, ha életrajzírója mindannyiszor – regényesen – közös hősiünnékként emlegeti; leszámítva azokat az olvasókat, azokat a „bizonyos köröket”, akik minden bizonnyal fanyalognak egy ilyen élet-történet láttán. Ezzel kapcsolatban azt gondolom, hogy egy árnyalt megközelítésű, tényekkel megfelelően alátámasztott, szellemes, jó stílusú biográfiának nem válik előnyére, ha a feltételezeten nem rokonszenves olvasókat minősíti. A fikció is, a történeti munka is beszéljen önmagáért. Mert ha a századelő radikális nemzedékére gondolunk, továbbra is azt reméljük, hogy vannak olyan emberek, amelyek nem járnak szükségszerűen önfelszámolással. Ezért feltehetően nem kell distinkciók nélkül, általános érvényű megállapításként elfogadnunk azt a magyarázatot sem, amelyet a „semleges” galileisták elkötelezett fiainak ötvenes évek eleji politikai meggyőződése kapcsán Révész Sándor megfogalmazott: „*Aki komolyan veszi az elveit, annak komolyan kell vennie a harcot önmagával, elvei önálló alakításának belső igénye ellen.*” (425.)

Mindent összevetve, fenntartásaimat nem elhallgatva: a magam részéről továbbra is a szerző hűséges olvasója maradok, mert minden bizonnyal ezentúl is információgazdag, élvezetes történeti biográfiákat várhatunk tőle. De szívesebben látnám legközelebbi hőstét – bárki legyen is az – ismét távolabbról.

Kalmár Melinda

EGY BÚNBÁNÓ KANTIÁNUS

*Oliver Sacks: Antropológus a Marson
Fordította Racsmány Mihály
Osiris, 1999. 358 oldal, 1480 Ft*

„*Miért váltok ti neurológusok a végén mind misztikussá? – kérdezte tőlem Carol Feldman pszichoanalitikus, s ez a kérdés az ismeretelmélet és a lélek mélyére vezet.*”

(O. Sacks: A LEG TO STAND ON)

Az egészséges ember karteziánus dualista. Énje otthonosan lakja testét, s csak teljes transzparenciát követel tőle. Mint az egyszeri nyelv-elmélet a nyelvtől, a spiritualista művészet-elmélet az anyagtól. Tulajdonképpen szolipszista a test tekintetében – *egyedül ő* kerül kapcsolatba a világgal, ő érzel és ő gondolkodik. A klasszikus metaforánál maradvá kormányos ő, aki uralkodik hajóján, még ha nem vitatja is el, hogy élete, minden értelemben vett *fennt*maradása a hajón, a testen múlik is. De titokban meg van róla győződve, hogy felépítése, struktúrája, „anyaga” ugyanolyan eredendően különbözik a testétől, akár az eleven, organikus kormányosé holt, mechanikus hajójától. A test betegségei, sérülései sebek, lékek a hajón, ellenséges és önálló, elkülönített létezők a kormányoshoz képest, amelyekkel ellenségként is veszi fel a küzdelmet, legyőzni szándékozván őket.

E bornírtan hatékony konceptuális séma akkor zavarodik meg, amikor magának a léleknek, az énnak, a „feldolgozó apparátusnak” a betegségével állunk szemben: a ki kit győz le kérdése hirtelen kezelhetetlen lesz. Leszámítva azonban azokat a drámai helyzeteket, amikor a mindennapok „normális” embe-
re szembeszökően „zavarodott” énnel kerül szembe, s hirtelen rádöbben, nem tudja, *kit* is kellene meggyőznie *kinek* a zavarodottságáról, hiszen nem folyamodhat bizalommal a továbbra is érintetlen *belső* én otthonosságához a *külső*, ellenségessé lett test idegensége ellenében, leszámítva tehát emez *őrült* helyzeteket, a „normálisak” továbbra is mechanikus sé mákat működtetnek. A neurológiai esetekben, amikor tehát az ént továbbra is intaktnak